

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۰ / ۲ / ۱۳۸۱

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
بخش ادبیات فارسی

کتابخانه تخصصی ادبیات فارسی
دانشگاه شهید باهنر کرمان

پایان نامه:

جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی ویژگیهای محتوایی حماسی کتاب حمله حیدری ملابماندلی راجی کرمانی

مؤلف: مهین ایرانمنش

استاد راهنما: دکتر یحیی طالبیان

۴۲۴۸۴

تیرماه ۱۳۸۰

بسمه تعالی

این پایان نامه

به عنوان یکی از شرایط احراز درجه کارشناسی ارشد

به

بخش زبان و ادبیات فارسی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان

تسلیم شده است و هیچ گونه مدرکی به عنوان فراغت از تحصیل دوره مزبور شناخته نمی شود.

امضاء

نام و نام خانوادگی

ری

خانم مهین ایرانمنش

دانشجو:

آقای دکتر یحیی طالبیان

استاد راهنما:

آقای دکتر محمود منجری

استاد مشاور:

آقای دکتر ناصر محسنی نیا

داور ۱:

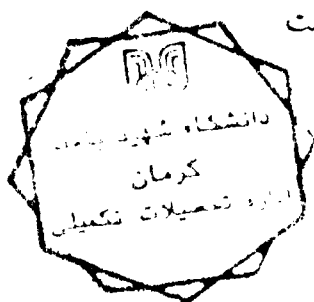
آقای دکتر محمد رضا صرقی

داور ۲:

داور ۳:

حق چاپ محفوظ و مخصوص به مولف است

(ج)

تقدیم به:

درگاه باعظمت سرور دو عالم، امام زمان (عج) و شهدای گرانقدری که با خون خود، پایداری در راه حق، آزادگی و فداکاری را به ما آموختند.

و تقدیم به پدر و مادر عزیزم، دو فرشته عشق و ایثار، که موفقیت و پیشرفت خود را مرهون زحمات و دعای خیر ایشان هستم.

و تقدیم به همسر مهربانم که با صبر و بردباری خویش، مشوق اینجانب در طول تحصیل بوده اند.

و تقدیم به فرزندان عزیزم، فاطمه و علی، که گلهای با طراوت باغ زندگی هستند.

تشکر و قدردانی:

«ن و القلم و ما یسطرون»

حمد و ثنا خداوندی راست که «به انسان آموخت آنچه را نمی دانست.»

اینک که به فضل و توفیق الهی، این تحقیق به پایان رسیده است؛ بر خود واجب می دانم که به حکم حدیث شریف «من لم یشکر المخلوق، لم یشکر الخالق» از کلیه استادان محترم بخش ادبیات فارسی دانشگاه شهید باهنر کرمان و همه بزرگوارانی که اینجانب را در طول دوره تحصیل و در به پایان رساندن این تحقیق یاری نموده اند؛ خصوصاً جناب آقای دکتر یحیی طالبیان که سمت استاد راهنمای اینجانب را داشته اند و در طول انجام تحقیق، همواره بنده را از راهنمایی های بی دریغ خویش بهره مند نموده اند؛ کمال تشکر و قدردانی را داشته باشد و از درگاه خداوند متعال، کمال توفیق و سعادت را برای ایشان خواستارم.

همچنین از جناب آقای دکتر محمود مدبری که سمت استاد مشاور اینجانب را داشته اند و همواره با رویی گشاده، پاسخگوی سؤالات فراوان اینجانب بوده اند؛ تشکر و قدردانی نماید و توفیق روزافزون ایشان را از خداوند متعال خواهانم.

ومن الله التوفیق

مهین ایرانمنش

کتابخانه تخصصی ادبیات فارسی
موسسه تخصصی زبان
تهران

چکیده:

حماسه یکی از مهیج‌ترین انواع ادبی است؛ که شاعر در آن به شرح و توصیف اعمال پهلوانی و افتخارات قوم یا فردی می‌پردازد؛ به طوری که شامل مظاهر مختلف زندگی آنها باشد. کتاب *حملة حیدری* ملابمانعلی کرمانی متخلص به راجی، حماسه ای دینی است؛ که شاعر در آن به شرح و توصیف شجاعت‌های قهرمانان و پیشوایان دینی بویژه حضرت علی (ع) پرداخته است. این کتاب مشتمل بر حدود سی هزار بیت است؛ که در قالب مثنوی و در بحر مقارب سروده شده است و شاعر در سرودن آن بیشتر به شاهنامه فردوسی نظر داشته است.

در این پایان نامه، به کتاب *حملة حیدری* راجی از چشم انداز ویژگی‌های سبکی حماسه نظر گردیده است؛ که ویژگی‌های سبکی حماسه به طور کلی به سه دسته مشخص قابل تقسیم است: ویژگی‌های زبانی، ادبی و محتوایی.

ویژگی‌های زبانی حماسه، شامل بررسی و شناخت آواها، لغات و قواعد نحوی خاص به کار رفته در حماسه است. در ویژگی‌های ادبی حماسه، بیشتر تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز، اغراق، توصیف و مواردی از این قبیل مدنظر است. این پایان نامه مشتمل بر پنج فصل است؛ که در فصل سوم به بررسی ویژگی‌های زبانی و ادبی حماسه و نمود آن در کتاب *حملة حیدری* راجی پرداخته شده است؛ اما مهم‌ترین فصل آن، فصل چهارم است که به بررسی ویژگی‌های محتوایی حماسه اختصاص دارد؛ ویژگی‌های محتوایی حماسه نیز موارد بسیاری را شامل می‌شود؛ نظیر: شجاعت و دلاوری، نام خواهی و نام پوشی، بیم و ترس، مفاخره و رجز خوانی، اطاعت، مبارز طلبی و ...

کتاب *حملة حیدری* راجی به دلیل ماهیت مذهبی اش، در زمینه ویژگی‌های محتوایی حماسه با حماسه های ملی نظیر شاهنامه فردوسی، تا اندازه ای تفاوت دارد؛ اما در زمینه ویژگی‌های زبانی و ادبی حماسه، تا حد زیادی از شاهنامه فردوسی متأثر است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱-۵	پیشگفتار
۶-۳۴	فصل اول: مقدمه
۷	۱-۱- تاریخ و محل تولد ملابمانعلی کرمانی
۷	۱-۲- سبب برگزیدن نام بمانعلی
۷	۱-۳- دین و مذهب ملابمانعلی متخلص به راجی
۹	۱-۴- محل سروده شدن حمله حیدری راجی
۱۰	۱-۵- ممدوح راجی
۱۱	۱-۶- حمله حیدری، حماسه مذهبی راجی
۱۲	۱-۷- راجی، شاعری بدیبه سرا
۱۲	۱-۸- وفات و محل دفن راجی
۱۳	۱-۹- سبب تألیف کتاب حمله حیدری
۱۴	۱-۱۰- حمله حیدری راجی، تقلیدی استادانه از شاهنامه فردوسی
۱۶	۱-۱۱- آثار ادبی فارسی با نام حمله حیدری
۱۶	۱-۱۲- چند شاعر فارسی گوی با تخلص راجی
۱۷	۱-۱۳- آثار دیگر راجی
۱۸	۱-۱۴- کرمان در شعر راجی

۱۹	۱-۱۵- چگونگی داستان سرایی راجی در حملهٔ حیدری
۲۳	۱-۱۶- قهرمان اصلی کتاب حملهٔ حیدری راجی
۳۳-۳۴	پانوشت فصل اول
۳۵-۷۰	فصل دوم: حماسه
۳۶	۲-۱- انواع ادبی
۳۷	۲-۲- حماسه
۳۸	۲-۳- چگونگی ثبت حماسه
۴۰	۲-۴- انواع حماسه
۴۰	۲-۴-۱- حماسه بر حسب موضوع
۴۰	۲-۴-۱-۱- حماسهٔ اساطیری
۴۰	۲-۴-۱-۲- حماسهٔ پهلوانی
۴۰	۲-۴-۱-۳- حماسهٔ دینی یا مذهبی
۴۰	۲-۴-۱-۴- حماسهٔ عرفانی
۴۱	۲-۴-۲- حماسه بر حسب میزان قدمت
۴۱	۲-۴-۲-۱- حماسهٔ سنتی
۴۲	۲-۴-۲-۲- حماسهٔ ثانوی
۴۲	۲-۴-۲-۳- حماسهٔ متأخر
۴۲	۲-۵- حماسه، اسطوره، تاریخ
۴۴	۲-۵-۱- مکتبهای اسطوره شناسی
۵۱	۲-۶- ویژگیهای حماسه

۶۴	۲-۷- قالب حماسه
۶۴	۲-۸- سبک حماسه
۶۶	۲-۹- ویژگیهای سبکی حماسه
۶۸-۷۰	پانوشت فصل دوم
۷۱-۱۲۳	فصل سوم: ویژگیهای لفظی و ادبی حماسه
۷۲	۳-۱- ویژگیهای صوری حماسه
۷۳	۳-۲- ویژگیهای لفظی و زبانی حماسه
۷۳	۳-۲-۱- آواها
۷۳	۳-۲-۱-۱- هم حروفی
۷۴	۳-۲-۱-۲- اماله
۷۴	۳-۲-۲- لغات
۷۴	۳-۲-۲-۱- واژگان حماسی
۷۶	۳-۲-۲-۲- صفات حماسی
۷۷	۳-۲-۲-۳- استعمال لغات کهن
۷۷	۳-۲-۲-۴- بسامد چشمگیر افعال پیشوندی
۷۸	۳-۲-۳- قواعد نحوی
۷۸	۳-۲-۳-۱- کاربرد «همی» به جای «می» استمراری
۷۸	۳-۲-۳-۲- آوردن یکی در مقام ادات نکره
۷۸	۳-۲-۳-۳- آوردن دو حرف اضافه در پس و پیش متمم
۷۸	۳-۲-۳-۴- تقدّم فعل

۷۹	۳-۳- ویرگیهای ادبی حماسه
۷۹	۳-۳-۱- تشبیه
۸۲	۳-۳-۲- استعاره
۸۴	۳-۳-۳- مجاز
۸۴	۳-۳-۳-۱- انواع مجاز
۸۴	۳-۳-۳-۱-۱- مجاز لغوی
۸۴	۳-۳-۳-۱-۲- مجاز عقلی
۸۶	۳-۳-۴- کنایه
۸۷	۳-۳-۴-۱- تفاوت تشبیه، استعاره، کنایه و مجاز با یکدیگر
۸۷	۳-۳-۴-۱-۱- تفاوت مجاز و استعاره
۸۷	۳-۳-۴-۱-۲- تفاوت کنایه و استعاره
۸۸	۳-۳-۴-۱-۳- تفاوت کنایه و مجاز
۸۸	۳-۳-۴-۲- کاربرد تشبیه، استعاره، مجاز و کنایه در آثار ادبی
۹۱	۳-۳-۵- توصیف
۹۳	۳-۳-۶- اطناب
۹۳	۳-۳-۶-۱- انواع اطناب
۹۴	۳-۳-۶-۱-۱- تکرار
۹۴	۳-۳-۶-۱-۲- ذکر خاص پس از عام و بالعکس
۹۵	۳-۳-۶-۱-۳- ایضاح بعد از ابهام
۹۵	۳-۳-۶-۱-۴- ایغال

۹۶	۵-۱-۶-۳-تذییل
۹۶	۶-۱-۶-۳-احتراس یا تکمیل
۹۷	۷-۱-۶-۳-اعتراض
۹۷	۸-۱-۶-۳-استلذاد
۹۸	۷-۳-ایجاز
۹۸	۱-۷-۳-انواع ایجاز
۹۸	۱-۱-۷-۳-ایجاز حذف
۹۸	۲-۱-۷-۳-ایجاز قصر
۱۰۱	۸-۳-تشخیص
۱۰۲	۹-۳-تجسم
۱۰۴	۱۰-۳-پرسش و پاسخی که مفید معنای خاصی باشد
۱۰۵	۱۱-۳-دادن رنگ حماسی به عناصر طبیعت
۱۰۷	۱۲-۳-اسناد مجازی
۱۰۹	۱۳-۳-اغراق
۱۱۱	۴-۳-تصویر آفرینی
۱۱۴	۵-۳-بررسی صور خیال و ویژگیهای ادبی حماسه در حمله حیدری راجی
۱۱۵	۶-۳-محور عمودی و افقی شعر حماسی
۱۲۱-۱۲۳	پانوشت فصل سوم
۱۲۴-۲۱۲	فصل چهارم: ویژگیهای محتوایی حماسه
۱۲۵	۱-۴-ویژگیهای محتوایی حماسه

- ۱۲۵ ۴-۱-۱- کین خواهی و انتقام
- ۱۲۸ ۴-۱-۲- جنگ تن به تن
- ۱۳۰ ۴-۱-۳- اذن خواهی از فرمانده برای جهاد با دشمن
- ۱۳۲ ۴-۱-۴- مبارز و حریف طلبی
- ۱۳۳ ۴-۱-۵- مفاخره و رجزخوانی
- ۱۳۵ ۴-۱-۶- نام خواهی و نام پوشی
- ۱۳۷ ۴-۱-۷- تحقیر حریف
- ۱۳۸ ۴-۱-۸- شجاعت و دلاوری
- ۱۴۰ ۴-۱-۹- ترس و بیم
- ۱۴۱ ۴-۱-۱۰- چاره اندیشی و تدبیر و سیاست
- ۱۴۳ ۴-۱-۱۱- بازداشتن و منع کردن فرد از جنگ
- ۱۴۵ ۴-۱-۱۲- دعوت به دین قبل از نبرد
- ۱۴۶ ۴-۱-۱۳- امان و زینهار طلبیدن
- ۱۴۸ ۴-۱-۱۴- نام و ننگ
- ۱۵۰ ۴-۱-۱۵- فرار از میدان جنگ
- ۱۵۱ ۴-۱-۱۶- اطاعت
- ۱۵۴ ۴-۱-۱۷- حمایت و دفاع از دین
- ۱۵۶ ۴-۱-۱۸- خشم و غضب
- ۱۵۸ ۴-۱-۱۹- جوانمردی و مردانگی
- ۱۶۱ ۴-۱-۲۰- توکل بر خدا، تسلیم در برابر سرنوشت و قضا و قدر

۱۶۴	۴-۱-۲۱- شهادت
۱۶۸	۴-۱-۲۲- فرمان دادن (فرماندهی)
۱۷۱	۴-۱-۲۳- صف آرای و آرایش سپاه
۱۷۲	۴-۱-۲۴- لشکر کشی
۱۷۳	۴-۱-۲۵- برافراشتن لوا و پرچم
۱۷۵	۴-۱-۲۶- رزم و بزم
۱۸۲	۴-۱-۲۷- سوگواری و زاری بر کشته شدگان در جنگ
۱۸۴	۴-۱-۲۸- جنگ نابرابر
۱۸۵	۴-۱-۲۹- اسیر گرفتن
۱۸۶	۴-۱-۳۰- پیشگویی
۱۹۰	۴-۱-۳۱- حضور نیروهای غیبی و متافیزیک در حماسه و جنگ
۱۹۷	۴-۱-۳۲- تکبیر
۲۰۱	۴-۱-۳۳- پیمان صلح
۲۰۳	۴-۱-۳۴- غنایم جنگی
۲۰۵	۴-۱-۳۵- فرستادن قاصد و پیک
۲۰۶	۴-۱-۳۶- استقبال از سپاه
۲۰۹-۲۱۲	پانوشت فصل چهارم
۲۱۳-۲۲۰	فصل پنجم: نتیجه گیری
۲۲۱-۲۲۴	کتابنامه

پیشگفتار:

از آغاز دوره تحصیلی مقطع کارشناسی ارشد، استادان محترم، همواره به ما تأکید می نمودند که از همین ابتدا با هر مطلبی که برخورد می کنیم؛ در پی یافتن موضوعی مناسب برای پایان نامه خویش باشیم. بنابراین هنگام خواندن کتابها و مقاله های گوناگون، موضوعات متفاوتی به ذهنم خطور می نمود؛ اما به دلایل مختلف، از انتخاب آنها صرف نظر نمودم. تا اینکه در یکی از نشریه های دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، به مقاله ای تحت عنوان «حماسه قاسم بن حسن (ع)، شهید کربلا» برخورددم؛ که استاد گرانقدر، جناب آقای دکتر طالبیان آن را ارائه داده بودند. این مقاله موضوعی حماسی و دینی داشت و در خصوص مقایسه یکی از داستانهای حماسی کتاب حمله حیدری راجی، با نام قاسم بن حسن (ع) با اصل تاریخی آن بود. از آنجا که اینجانب نسبت به اهل بیت رسول اکرم (ص)، ارادت و علاقه خاصی دارد و همچنین به موضوعات حماسی، عشق می ورزد؛ برای آشنایی بیشتر با کتاب حمله حیدری راجی، به استاد گرامی، جناب آقای دکتر طالبیان مراجعه نمودم و ایشان به طور کامل درباره این کتاب و ویژگیهای حماسی آن برای بنده توضیح دادند. بنابراین علاقه مند شدم که یک مرتبه به طور کامل این کتاب را مطالعه کنم؛ که بعد از مطالعه، این کتاب را شایسته و در خور تحقیق یافتم. زیرا این کتاب تقریباً اثری بکر و دست نخورده بود که هنوز کار عمده و گسترده ای درباره آن صورت نگرفته بود. مجدداً به جناب آقای دکتر طالبیان و جناب آقای دکتر مدبری و دیگر استادان محترم مراجعه نمودم و از ایشان خواستار فهرست نام کتابهایی شدم که بتوانند مرا در زمینه آشنایی با ویژگیهای حماسی، بیشتر یاری دهند. سپس با مطالعه آن

کتابها، اطلاعات وسیع و گسترده ای دربارهٔ ویژگیهای زبانی و ادبی و محتوایی حماسه کسب نمودم و هر مطلبی که به نظرم مفید می‌آمد یادداشت کردم. در این خصوص، علاوه بر مطالب کتابها، از راهنمایی‌های دو استاد ارجمند، جناب آقای دکتر طالبیان و جناب آقای دکتر مدبری، بهره‌مند شدم؛ در نهایت تصمیم گرفتم که عنوان «ویژگیهای محتوایی حماسی کتاب حملهٔ حیدری ملابمانعلی راجی کرمانی» را برای تحقیق خویش برگزینم. پس از کسب موافقت ادارهٔ تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید باهنر کرمان، برای دومین مرتبه به مطالعهٔ دقیق کتاب حملهٔ حیدری راجی پرداختم و هر کجا که با ویژگیهای ادبی یا زبانی یا محتوایی برخورد می‌نمودم؛ آن را فیش برداری می‌کردم که در نهایت از هر ویژگی حدوداً سی فیش و در برخی موارد حدود صد فیش به دست آمد. پس از پایان کار فیش برداری از این کتاب ارزشمند، با راهنمایی‌های استادان گرامی، جناب آقای دکتر طالبیان و جناب آقای دکتر مدبری در خصوص چگونگی نحوهٔ تنظیم پایان‌نامه، به تنظیم تحقیق خویش پرداختم.

این تحقیق پنج فصل را شامل می‌شود؛ فصل اول - که همان مقدمه است - به معرفی کتاب حملهٔ حیدری و شاعر توانای آن، ملابمانعلی کرمانی، و شرح زندگی او اختصاص دارد. در فصل دوم به بیان تعریفی از انواع ادبی و حماسه، تفاوت حماسه با تاریخ و اسطوره، چگونگی ثبت حماسه، انواع حماسه، ویژگیهای حماسه، قالب و سبک حماسه پرداخته‌ایم. در فصل سوم به بیان ویژگیهای زبانی و ادبی حماسه و در فصل چهارم به بیان ویژگیهای محتوایی حماسه و نمود آنها در کتاب حملهٔ حیدری راجی پرداخته شده است؛ که فصل چهارم در واقع فصل عمده و اصلی این تحقیق است. منظور از ویژگیهای زبانی حماسه، مواردی از قبیل: بررسی واژگان و صفات حماسی، تقدم فعل در آثار حماسی، هم حروفی و واج آرایسی، اماله، کاربرد لغات کهن در حماسه و دیگر موارد است. ویژگیهای ادبی حماسه، شامل آرایه‌هایی نظیر: تشبیه، استعاره، کنایه، مجاز، توصیف، اغراق، تجسم، تشخیص، اسناد مجازی و